

Political Preferences

5/2013

Redakcja naukowa:
Danuta Plecka
Agnieszka Turska-Kawa

Katowice 2013

Rada Naukowa:

prof. dr hab. Roman Bäcker (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska), prof. dr hab. Tadeusz Godlewski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska), prof. dr hab. Iwona Jakubowska-Branicka (Uniwersytet Warszawski, Polska), prof. dr hab. Slavomir Magál (Uniwersytet św. Cyryla i Metodego w Trnawie, Słowacja), prof. dr hab. Jozef Matúš (Uniwersytet św. Cyryla i Metodego w Trnawie, Słowacja), prof. dr hab. Libor Pavera (Wyższa Szkoła Handlowa, Praga, Czechy), prof. dr hab. Dana Petranová (Uniwersytet św. Cyryla i Metodego w Trnawie, Słowacja), prof. dr hab. Olga Prokopenko (Sumski Uniwersytet Narodowy, Ukraina), prof. dr hab. Teresa Sasińska-Klas (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska), prof. dr hab. Jerzy Sielski (Uniwersytet Szczeciński, Polska), dr Marcianna Augustyn (Uniwersytet w Hull, Anglia)

Kolegium redakcyjne:

dr Agnieszka Turska-Kawa (redaktor naczelna)
dr hab. Robert Alberski (redaktor tematyczny: systemy i zachowania wyborcze)
prof. UMK dr hab. Danuta Plecka (redaktor tematyczny: identyfikacje polityczne)
dr hab. Łukasz Tomczak (redaktor tematyczny: partie polityczne)
dr Zbigniew Widera (redaktor tematyczny: marketing polityczny)
dr Waldemar Wojtasik (redaktor tematyczny: systemy partyjne)
mgr Przemysław Grzonka (redaktor statystyczny)
mgr Jarosław Wichura (sekretarz)

Recenzenci:

prof. dr hab. Ľudmila Čábyová (Uniwersytet św. Cyryla i Metodego w Trnawie, Słowacja), prof. dr hab. Norbert Vrabec (Uniwersytet św. Cyryla i Metodego w Trnawie, Słowacja), prof. dr hab. Krzysztof Gajdka (Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Polska), prof. dr hab. Tadeusz Godlewski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska), prof. dr hab. Jacek Wojnicki (Uniwersytet Warszawski, Polska), prof. dr hab. Michał Strzelecki (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska), prof. dr hab. Dariusz Skrzypiński (Uniwersytet Wrocławski, Polska)

Projekt okładki:

Jarosław Wichura

Korekta:

Teresa Tokarczyk-Łyszczarz

Wersja pierwotna czasopisma: papierowa.

© Centrum Innowacji, Transferu Technologii i Rozwoju Fundacja Uniwersytetu Śląskiego Katowice 2013

Patronat nad projektem sprawują Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych oraz Towarzystwo Inicjatyw Naukowych.

Wydawcą czasopisma jest Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego oraz Centrum Innowacji, Transferu Technologii i Rozwoju Fundacja Uniwersytetu Śląskiego.

ISBN: 978-83-61975-57-1

ISSN: 2083-327X

Druk:

REMAR, www.remar-sosnowiec.pl, e-mail: wydawnictwo@remar-sosnowiec.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Irena Pilch (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska) Sześcioczynnikowy model osobowości jako narzędzie analizy osobowościowych różnic pomiędzy grupami wyborców	11
Agnieszka Turska-Kawa (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska) Marka idealnej partii politycznej w opinii wyborców o różnych preferencjach ideologicznych i partyjnych	29
Danuta Plecka (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska) Wartości a wartości polityczne w kształtowaniu bezpieczeństwa społecznego...49	
Jarosław Nocoń (Uniwersytet Gdański, Polska) Między uczciwością a skutecznością działania politycznego. Fundamentalny dylemat wyborcy.....	63
Magdalena Musiał-Karg (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska) Opinie polskich wyborców na temat integracji europejskiej i wprowadzenia waluty euro w kontekście kryzysu finansowego w Europie i na świecie	75
Julia Liszkowska (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska) Polska, Unia Europejska i kryzys. Czy Polacy winią Europę?.....	95
Maciej Marmola (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska) Agata Olszanecka (Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska) Społeczny odbiór Solidarnej Polski Zbigniewa Ziobry	115
RECENZJE:	
Michał Strzelecki (red.): <i>Między aprobatą a odrzuceniem. Demokracja polska w refleksji i praktyce politycznej XX i XXI wieku</i> , Wyższa Szk. Informatyki i Ekonomii Tow. Wiedzy Powszechnej, Olsztyn 2012 (Recenzja: Marta Chechłowska-Lipińska).....	131

Giorgio Agamben, Alain Badiou, Daniel Bensaïd, Wendy Brown, Jean-Luc Nancy, Jacques Rancière, Kristin Ross oraz Slavoj Žižek: <i>Co dalej z demokracją?</i> (przełożyła Magdalena Kowalska), Wydawnictwo Książka i Prasa, Warszawa 2012 (Recenzja: Bartosz Sitek).....	138
Erik von Kuehnelt-Leddihn: <i>Demokracja – opium dla ludu</i> , Wydawnictwo Prohibita, Warszawa, 2012 (Recenzja: Tomasz Wierzbica).....	143
Spis tabel, wykresów i rysunków.....	155
Summaries.....	159
Aneks	163

WSTĘP

W 2013 roku zdecydowanie rozszerzył się zespół badawczy, przeprowadzający badania w ramach projektu, którego wyniki są regularnie prezentowane na łamach czasopisma „Political Preferences”. Dzięki temu udało nam się uczynić badania w większym zakresie interdyscyplinarnymi oraz poszerzyliśmy analizę poszczególnych wątków. Taki zabieg pozwolił wykrystalizować trzy wiodące tematy edycji 2012, których rezultaty zamieszczamy w trzech kolejnych tomach czasopisma „Political Preferences”. Myślą przewodnią niniejszego numeru jest demokracja oraz postawy społeczne wobec różnych jej obszarów. Składa się on z siedmiu tekstów oraz trzech recenzji, podejmujących refleksje nad pracami o przedmiotowym zakresie tomu.

Irena Pilch w swoim artykule podejmuje się porównania osobowości wyborców o różnych preferencjach partyjnych i ideologicznych. Badania, których celem jest opis i porównanie profili osobowościowych grup wyborców, pozwalają na lepsze zrozumienie podzielanych przez te grupy postaw i wyborów politycznych. W analizie wykorzystano model HEXACO, autorstwa Kibeom Lee oraz Michaela C. Ashton, który odwołuje się do sześcioczynnikowej struktury osobowości. Autorzy wyróżniają w niej następujące czynniki: Uczciwość, Emocjonalność, Ekstrawersję, Ugodowość, Sumiennność, Otwartość na doświadczenie.

Ten sam model, jednak z przeznaczeniem do diagnozy „osobowości” idealnej partii politycznej w opinii grup różnych elektoratów i osób o odmiennych autoidentyfikacjach na kontinuum lewica-prawica, wykorzystana w badaniach **Agnieszka Turska-Kawa**. Fundamentem przeprowadzonych przez autorkę badań stało się założenie, że wyborcy postrzegają partie polityczne w kategoriach cech charakterystycznych dla ludzi, nadając im unikalne tożsamości.

Bezpieczeństwo społeczne stało się w ostatnich latach istotnym elementem dyskursu o jakości życia jednostek i grup społecznych, co również zauważa **Danuta Plecka**, czyniąc je kontekstem rozważań nad wartościami

Irena Pilch

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

**SZEŚCIOCZYNNIKOWY MODEL OSOBOWOŚCI
JAKO NARZĘDZIE ANALIZY OSOBOWOŚCIOWYCH
RÓŻNIC POMIĘDZY GRUPAMI WYBORCÓW**

Abstract:

A six-dimensional model of personality as a tool for analysis personality differences between groups of voters

The aim of this study was to compare personality profiles of groups of voters varying in ideological and political preferences. A six-dimensional model of personality (HEXACO) and lexical approach to the study of personality structure were used. The results showed that lower Agreeableness and higher Conscientiousness distinguished right-wing voters from other groups. Lower Extraversion characterized the group of voters who did not establish their ideological preferences. The group of centrist voters did not show distinct individuality in respect to personality. Personality traits distinguishing supporters of PiS are characteristic of right-wing voters and traits distinguishing supporters of PO are characteristic of left-wing voters but both groups of voters were similar in relatively high Conscientiousness. The results of the research showed some personality traits which characterized supporters of PSL, RP and SLD.

Key words:

voter's personality, HEXACO, ideological preferences, voting preferences

Jednym z przejawów personalizacji polityki jest rosnący wpływ indywidualnych właściwości zarówno polityków, jak i wyborców na preferencje i decyzje wyborcze. Wybór polityczny staje się w mniejszym stopniu wyrazem poparcia dla określonej ideologii, a w większym zakresie jest konsekwencją procesów oceny interpersonalnej konkretnych polityków – kandydatów do urzędu lub liderów partii politycznych. Pozytywna ocena i sympatia wobec osoby lidera może decydować o oddaniu głosu na określone ugrupowanie

w większym stopniu niż program wyborczy. Dlatego też politycy nierzadko koncentrują swe wysiłki na zdobyciu sympatii wyborców. Wśród wielu czynników, przyczyniających się do tak rozumianej personalizacji procesów wyborczych, wymienić należy: wzrost poziomu wykształcenia elektoratu i dostępu do informacji, spadek liczby partii politycznych i zmniejszanie się różnic między ich programami, wzrost złożoności działań politycznych, obejmujących różne sceny i przedziały czasowe, a także działania mediów kreujących wizerunki polityków [Caprara, Zimbardo 2004: 581].

Psychologia polityczna, badając związki psychologicznych charakterystyk człowieka z jego postawami i zachowaniami politycznymi, wykorzystuje pojęcie osobowości. Termin ten oznacza „te charakterystyki osoby, które wyjaśniają spójny wzorzec uczuć, myślenia i zachowania” [Pervin, John 2002: 4]. Jest to pojęcie integrujące wiedzę o funkcjonowaniu jednostki, a więc bardzo pojemne. Różnorodne badania dotyczące ludzkich potrzeb, postaw, wartości czy stylów poznawczych, prowadzą do uchwycenia różnic w obrębie osobowości, jednak za najbardziej podstawową jednostkę analizy uważa się obecnie cechę osobowości. Osobowość jako struktura złożona z cech ma charakter hierarchiczny: bogactwo ludzkich cech można uporządkować odwołując się do stosunkowo niewielu cech ogólnych, nazywanych często (od nazwy metody statystycznej, pozwalającej na ich wyodrębnienie) czynnikami. W niniejszym opracowaniu opisane zostaną badania, które analizują osobowość osób zaangażowanych w procesy polityczne, ujmując ją jako strukturę cech.

Studia empiryczne poświęcone relacjom między właściwościami osobowościowymi a zachowaniami politycznymi można przyporządkować do trzech obszarów tematycznych. Pierwszy z nich obejmuje badania poszukujące związków między osobowością wyborców a ich preferencjami politycznymi. Wyniki tego typu badań prowadzą do wniosku, że cechy osobowości wyborcy mogą mieć większy wpływ na podejmowane przez niego wybory polityczne, niż często badane cechy socjodemograficzne, takie jak: płeć, dochód czy wykształcenie [Caprara, Schwartz, Capanna, Vecchione, Barbaranelli 2006]. Drugi obszar dotyczy analiz skoncentrowanych na opisie percepcji cech polityków: liderów partyjnych i kandydatów do urzędów. Trzeci obszar tematyczny stanowi próbę połączenia tych dwóch perspektyw badawczych: jednoczesne diagnozowanie cech osobowości wyborców oraz cech osobowości lidera (w ocenie wyborców). Pozwala on na weryfikację hipotezy o spostrzeganym podobieństwie lider – zwolennik, jako jednym z mechanizmów odpowiedzialnych za wytwarzanie preferencji politycznych. Referowane w tym artykule badania własne dotyczą pierwszego z wymienionych obszarów tematycznych.

Badania związków osobowości wyborcy z jego orientacją polityczną najczęściej polegały na poszukiwaniu różnic osobowościowych pomiędzy

wyborcami prawicowymi/konserwatywnymi a lewicowymi/liberalnymi. Tego typu badania prowadzone były już od lat 70. XX wieku i obejmowały szereg cech, takich jak: wytrzymałość, impulsywność, negatywizm, opanowanie, samokontrola czy też tolerancja wieloznaczności [Barbaranelli, Caprara, Vecchione, Fraley 2007: 1200]. Przykład takich badań prowadzonych w Polsce może stanowić analiza Agnieszki Turskiej-Kawy [2010], uwzględniająca szereg cech (samoocenę, dyspozycyjny optymizm, poczucie własnej skuteczności) różnicujących elektoraty partii politycznych. Badania tego typu niewątpliwie przyczyniają się do lepszego zrozumienia czynników leżących u podstaw zachowań politycznych, jednak pewną niedogodnością dla badacza jest brak ram teoretycznych, pozwalających na integrację wyników w spójną całość. Tę sytuację poprawiło wypracowanie na gruncie psychologii pięcioczynnikowego modelu osobowości [Costa, McCrae 2005], który obejmuje pięć uniwersalnych, ogólnych kategorii, stanowiących punkt odniesienia dla cech niższego rzędu. Model ten został zaakceptowany jako podstawa badań aplikacyjnych m.in. przez psychologów politycznych. Popularność tej koncepcji oraz wypracowane na jej gruncie uniwersalne narzędzia do pomiaru osobowości przyczyniły się do wzrostu liczby badań empirycznych, także w obszarze psychologii politycznej. W ostatnich latach rosnącą popularność zdobywa alternatywna, sześcioczynnikowa konceptualizacja osobowości, rozszerzająca strukturę osobowości o dodatkowy czynnik, opisujący moralny aspekt ludzkich działań [Ashton, Lee 2007].

Czynnikowe modele osobowości

Współczesna teoria cech kształtowała się w obrębie dwóch podejść badawczych: leksykalnego i psychometrycznego [por. Strelau, Zawadzki 2008]. Pierwsze z nich opiera się na założeniu, że wszystkie istotne ludzkie cechy mają odzwierciedlenie w treści języka. Z tego wynika, że można badać osobowość przy pomocy zestawu słów wyselekcjonowanych ze słowników (najczęściej są to przymiotniki), prosząc osoby badane o ocenę siebie samych (lub innych osób) pod względem tych właśnie cech. Oceny dokonywane są na skalach liczbowych, co umożliwia ich statystyczne opracowanie. Drugie podejście badawcze zakłada użycie kwestionariuszy osobowości, czyli zestawów stwierdzeń lub pytań, na które badany odpowiada, korzystając z przygotowanych skal odpowiedzi. Niezależnie od sposobu gromadzenia danych, badacze próbowali nadać porządek zestawom badanych cech, składających się na osobowość. Było to możliwe dzięki zastosowaniu procedury statystycznej zwanej analizą czynnikową, która pozwala na wyróżnienie „wiązek” współwystępujących cech niższego rzędu. Jeśli np. cechy „ciche”, „ostrożny”, „nieasertywny”

i „skromny” należą do jednej wiązki, to jest rzeczą prawdopodobną, że osoba opisywana jako cicha będzie jednocześnie ostrożna, skromna i nieasertywna. Powyższe wiązki cech, zwane czynnikami lub wymiarami osobowości, otrzymują nazwy i są uznawane za podstawowe elementy strukturalne osobowości.

Badacze toczą spory do ilu czynników osobowości należy się odwołać, by najlepiej wytłumaczyć zmienność ludzkiego zachowania. W ostatnich trzech dziesięcioleciach szeroką akceptację uzyskało stanowisko, że pięcioczynnikowy model osobowości (tzw. Wielka Piątka: Otwartość/Intelekt, Ugodowość, Sumienność, Ekstawersja/Energia i Neurotyczność) jest najlepszym z możliwych. Jego trafność została potwierdzona zarówno w badaniach leksykalnych (w wielu językach) [Goldberg 1992], jak i psychometrycznych [McCrae, Costa 2008]. Na gruncie tego podejścia podejmowane są próby stworzenia ogólnej teorii zachowania. Dzięki dostępnym dla ogółu badaczy narzędziom (zestawy przymiotników-markerów składających się na czynniki lub kwestionariusze osobowości, z najbardziej popularnym NEO-FFI Costy i McCrae’a) oraz ramom teoretycznym wyznaczanym przez teorię możliwe było włączenie osobowości jako zmiennej w badaniach psychologii politycznej, ekonomicznej, marketingu i reklamy, pracy i organizacji. Polscy badacze mogą korzystać m.in. z zestawu przymiotników opracowanych przez Szarotę [Szarota, Ashton, Lee 2007] oraz kwestionariuszy NEO-FFI oraz NEO-PI-R.

W ostatnich latach popularność zdobywa nowe, konkurencyjne wobec modelu Wielkiej Piątki, podejście – sześcioczynnikowy model osobowości (HEXACO) [Ashton, Lee 2007]. Model ten daje większe możliwości analizy dzięki uwzględnieniu szóstego czynnika Uczciwość-Skromność (Honesty-Humidity) i był już używany w badaniach postaw i zachowań politycznych [Zetter, Hilbig, Haubrich 2011; Chirumbolo, Leone 2010].

Osobowość wyborcy w modelach czynnikowych a preferencje polityczne

Osobowość wyborców w ujęciu pięcio- i sześcioczynnikowym była dotychczas najczęściej badana w odniesieniu do preferencji ideologicznych oraz identyfikacji partyjnej. W pierwszym przypadku szukano różnic osobowościowych pomiędzy grupami osób deklarujących przywiązanie do określonej ideologii. U podstaw tych badań leży założenie, że określona osobowość może stanowić predyspozycję do przyjmowania konkretnej perspektywy ideologicznej [Hirsh, DeYoung, Xu, Peterson 2010]. W drugim przypadku zakładano, że profile osobowości zwolenników lub wyborców poszczególnych partii politycznych będą wykazywały istotne różnice. Innymi słowy, oczekiwano, że szczególna konfiguracja cech osobowości będzie sprzyjała wyborowi określonej spośród

dostępnych opcji politycznych. Badania poszukujące różnic osobowościowych pomiędzy grupami osób o różnych preferencjach ideologicznych przyjmowały jednowymiarowe podejście do analizy postaw politycznych (bez wyróżnienia społecznych i ekonomicznych wymiarów ideologii), z dychotomicznym podziałem na lewicę i prawicę (bez środkowej kategorii centrum politycznego) [por. Jost, Federico, Napier 2009]. Dodatkowo podziały lewicowy/prawicowy oraz liberalny/konserwatywny były utożsamiane, przy czym drugi z nich pojawiał się głównie w badaniach amerykańskich [Jost 2006: 654].

Dwa spośród wymiarów Wielkiej Piątki: Otwartość na doświadczenie i Sumienność okazały się najsilniej powiązane odpowiednio z wymiarem konserwatyzm/ideologia prawicowa i liberalizm/ideologia lewicowa [McCrae 1996: 325-329; Jost 2006]. Za przykład mogą służyć badania Dany Carney i współpracowników [Carney, Jost, Gosling, Potter 2008] prowadzone na dużych grupach obywateli USA. Liberalowie osiągnęli wyższe wyniki niż konserwatyści w zakresie wszystkich składników Otwartości, okazując się ludźmi bardziej otwartymi, tolerancyjnymi, twórczymi, ekspresywnymi, entuzjastycznymi, poszukującymi nowości i akceptującymi zmiany. Z kolei konserwatyści uzyskiwali przewagę nad liberałami w zakresie Sumienności, okazując się relatywnie bardziej zainteresowani porządkiem, zdyscyplinowani, odpowiedzialni, lepiej zorganizowani i zainteresowani przestrzeganiem norm społecznych. Podobne były wyniki badania przeprowadzonego w Polsce przez Małgorzatę Kossowską [Kossowska, Van Hiel 2000] oraz badań niemieckich [Riemann, Grubich, Hempel, Mergl, Richter 1993].

Wyniki badań nad preferencjami wyborczymi są bardziej zróżnicowane. W badaniach polskich, Agnieszka Turska-Kawa [2011] opisała następującą zależność: grupy wyborców B. Komorowskiego i G. Napieralskiego, a zatem osoby popierające PO i SLD, prezentowały istotnie wyższą Otwartość w porównaniu ze zwolennikami J. Kaczyńskiego i W. Pawlaka i reprezentowanych przez nich partii (PiS i PSL). Seria analiz przeprowadzonych we Włoszech wykazała, że wyborcy partii centroprawicowych uzyskiwali wyższe wyniki w zakresie cech tworzących wymiar Ekstawersji/Energii (dominacja, rywalizacyjność, aktywność) i Sumienności (dokładność, wytrwałość), a centrolewicowych w zakresie Ugodowości (wrażliwość na innych) i Otwartości (tolerancyjny, otwarty) [Caprara i in., 2006; Caprara, Barbaranelli, Zimbardo 1999]. W metaanalizie badań amerykańskich, dotyczących wyborów prezydenckich z lat 1996-2004, zależności dotyczące Otwartości i Sumienności były takie same (Otwartość – głosowanie na kandydata Demokratów, Sumienność – wybór kandydata Republikanów), natomiast Ekstawersja/Energia cechowała w większym stopniu wyborców liberalnych [Rentfrow, Jost, Gosling, Potter 2009]. Z kolei w badaniach niemieckich [Schoen, Schumann 2007] aż cztery wymiary

Wielkiej Piątki (Ugodowość, Sumienność, Otwartość i Neurotyczność) wiązały się z sympatią do poszczególnych partii i z zachowaniami wyborczymi. Oprócz wcześniej obserwowanych związków, łączących Otwartość (wyższą), Sumienność i Ugodowość (niższe) z wyborem partii liberalnych, opisano także zależności charakterystyczne dla tej badanej grupy, np. związek Neurotyczności respondentów z wyborem niektórych partii politycznych. Na wybór konkretnej partii, na którą wyborca oddaje głos, wpływa wiele dodatkowych czynników niebranych pod uwagę w sytuacji, gdy osoba wypowiada się na temat sympatii do partii lub gdy deklaruje swe postawy ideologiczne (na przykład charakterystyka lidera); w grę może wchodzić także tzw. głosowanie strategiczne. Z tego powodu wyniki badań nad osobowościowymi uwarunkowaniami orientacji ideologicznej i decyzji wyborczych nie muszą prowadzić do identycznych rezultatów. Osobowościowe korelaty decyzji wyborczej pozostają w związku ze zmiennymi czynnikami kontekstu politycznego.

Badania wykorzystujące sześcioczynnikowy model osobowości do analizy preferencji politycznych ukazują wzór zależności podobny do prezentowanych powyżej. W grupie obywateli włoskich wyższa Sumienność była powiązana z preferencją ideologii prawicowej i głosowaniem na partię prawicową, a Uczciwość-Skromność, Ugodowość i Otwartość – z preferencją opcji lewicowych [Chirumbolo, Leone 2010]. Model sześcioczynnikowy lepiej przewidywał orientację ideologiczną niż Wielka Piątka. Podobne wyniki uzyskano w badaniach niemieckich [Zetter i in., 2011; Zetter, Hiblig 2010] i włoskich [Leone, Chirumbolo, Desimoni 2012].

Problem

Badania, których celem jest opis i porównanie profili osobowościowych grup wyborców, pozwalają na lepsze zrozumienie podzielanych przez te grupy postaw i wyborów politycznych. Niektóre z opisanych wyżej relacji pomiędzy preferencjami politycznymi i ideologicznymi a cechami osobowości występowały niezależnie od kontekstu społeczno-politycznego, inne natomiast były identyfikowane jedynie w określonych warunkach. Trudno więc wyrokować, czy mamy do czynienia z zależnościami uniwersalnymi, mającymi zastosowanie wobec wyborców w Polsce.

Przedstawiona poniżej analiza służy realizacji następujących celów badawczych:

- Określenie profili cech osobowości (w modelu sześcioczynnikowym – HEXACO) dla grup osób wyróżnionych ze względu na deklarowane preferencje ideologiczne i polityczne;
- Ustalenie istotnych różnic w zakresie cech osobowości między

grupami osób deklarującymi odmienne preferencje ideologiczne (prawica, centrum i lewica);

- Ustalenie istotnych różnic w zakresie cech osobowości między elektoratami poszczególnych partii politycznych.

Grupa badana:

Analizie poddano wyniki ogólnopolskiej, reprezentatywnej grupy dorosłych Polaków (N=1088), uczestniczących w badaniu postaw i preferencji politycznych w czwartym kwartale 2012 roku.

Osobowość:

Cechy osobowości określano na podstawie samoopisu. Respondenci szacowali natężenie własnych cech osobowości posługując się listą 18 przymiotników, z dołączoną do każdego z nich skalą pięciostopniową. W instrukcji proszono o ocenę stopnia, w jakim każdy z przymiotników opisuje osobę badaną (odpowiedzi: zdecydowanie tak, raczej tak, trudno powiedzieć, raczej nie, zdecydowanie nie). Lista przymiotników obejmowała po trzy cechy niższego rzędu (markery) dla każdej z sześciu cech wyższego rzędu (czynników) osobowości w modelu HEXACO (Ekstrawersja: aktywny, przedsiębiorczy, komunikatywny; Emocjonalność: waleczny, nieugięty, zdecydowany; Ugodowość: ugodowy, ustępliwy, tolerancyjny; Sumienność: pracowity, konsekwentny, odpowiedzialny; Uczciwość: uczciwy, bezinteresowny, prawdomówny; Intelkt/Otwartość na doświadczenie: ambitny, wszechstronny, twórczy). Markery pochodziły z listy polskich przymiotników opisujących ludzkie cechy, w dokonanej przez Piotra Szarotę, Michaela Ashtona i Kibeoma Lee [2007] podziale na sześć grup. Markery użyte w badaniu zostały wybrane w pilotażu według kryterium przydatności dla opisu właściwości partii politycznych. Dokładniejszy opis tej procedury znajduje się w artykule Agnieszki Turskiej-Kawy (w tym tomie). Natężenie cech wyższego rzędu (czynników) określano poprzez uśrednianie wartości przypisanych przez respondenta trzem odpowiednim markerom. Rzetelność sześciu trójelementowych skal, określona przy pomocy współczynnika *alfa* Cronbacha, była zadowalająca (Uczciwość=0,69, Emocjonalność=0,66, Ekstrawersja=0,61, Ugodowość=0,7, Sumienność=0,64, Intelkt/Otwartość=0,66).

Identyfikacja ideologiczna:

Osoby badane określały swoją orientację ideologiczną wybierając spośród dostępnych odpowiedzi (lewica, centrum, prawica, nie wiem/nie potrafię określić).

Identyfikacja polityczna:

Identyfikacja polityczna osoby była określana na podstawie odpowiedzi na pytanie, na jaką partię polityczną oddałaby swój głos, gdyby wybory do Sejmu odbywały się w przyszłą niedzielę. Lista odpowiedzi zawierała spis ugrupowań politycznych oraz dodatkowe odpowiedzi: „inna partia” oraz „nie głosowa(a)bym”.

Preferencje ideologiczne a osobowość

Profil cech osobowości dla całej grupy badanej oraz dla grup wyróżnionych według kryterium deklarowanych preferencji ideologicznych przedstawiono w Tabeli 1. Im niższy jest wynik, tym wyższe natężenie cechy. W całej grupie badanej relatywnie najwyższe natężenie osiągają cechy tworzące czynnik Uczciwość ($M=1,84$, $SD=0,61$) i Sumienność ($M=1,82$, $SD=0,62$), co odpowiada wyborom pomiędzy „zdecydowanie posiadam tę cechę” a „raczej tak”. Te dwa czynniki związane są z moralnością i stosunkiem do obowiązków. Nieco niższe natężenie zaobserwowano w przypadku Ekstrawersji ($M=2,15$, $SD=0,69$), opisującej aktywne podejście do świata. W przypadku pozostałych czynników, odpowiedzi badanych mieściły się pomiędzy „raczej posiadam tę cechę” a „trudno powiedzieć”, czyli w pobliżu środka skali odpowiedzi ($Emocjonalność=2,44$, $SD=0,78$; $Ugodowość=2,43$, $SD=0,8$; $Intelekt/Otwartość=2,39$, $SD=0,76$). Spośród cech niższego rzędu zaobserwowano relatywnie najwyższe nasilenie cechy „uczciwy” ($M=1,59$, $SD=0,7$). Z powyższego zróżnicowania ocen wynika, że respondenci chętnie przypisują sobie cechy świadczące o dbałości o moralny aspekt działań i spełnianiu wymogów, co pozwala im myśleć o sobie jako o „porządnych” ludziach, na których inni mogą polegać.

Tabela 1. Wyniki analizy wariancji i testu post-hoc dla cech i czynników osobowości w całej próbie oraz podgrupach różniących się preferencjami ideologicznymi

Czynniki i cechy osobowości	Średnia					ANOVA (df=3)		Post-hoc ¹
	Ogółem N=1088	Lewica (L) N=257	Centrum (C) N=206	Prawica (P) N=355	Nie wiem (NZ) N=270	F	p	
Uczciwość	1,84	1,89	1,87	1,81	1,81	1,163	0,323	-
uczciwy	1,59	1,63	1,63	1,52	1,63	2,006	0,111	-
bezinteresowny	2,22	2,24	2,25	2,25	2,13	1,102	0,373	-
prawdomówny	1,72	1,80	1,73	1,67	1,69	1,976	0,116	-

Czynniki i cechy osobowości	Średnia					ANOVA (df=3)		Post-hoc ¹
	Ogółem N=1088	Lewica (L) N=257	Centrum (C) N=206	Prawica (P) N=355	Nie wiem (NZ) N=270	F	p	
Emocjonalność	2,44	2,38	2,51	2,39	2,50	1,963	0,118	-
waleczny	2,56	2,53	2,67	2,50	2,58	1,338	0,260	-
nieugięty	2,74	2,69	2,82	2,71	2,75	,641	0,589	-
zdecydowany	2,02	1,94	2,04	1,96	2,17	3,773	0,01	L-NZ P-NZ
Ekstrawersja	2,15	2,07	2,11	2,18	2,24	2,980	0,031	L-NZ
aktywny	2,13	2,04	2,04	2,14	2,26	3,000	0,03	L-NZ
przedsiębiorczy	2,46	2,36	2,42	2,46	2,59	2,469	0,061	L-NZ
komunikatywny	1,88	1,82	1,84	1,93	1,87	1,041	0,373	-
Ugodowość	2,43	2,34	2,41	2,61	2,43	9,209	0,000	P-L P-C P-NZ
ugodowy	2,37	2,32	2,36	2,54	2,21	5,653	0,001	L-P P-NZ
ustępliwy	2,83	2,80	2,87	2,98	2,64	5,313	0,001	P-NZ
tolerancyjny	2,09	1,91	1,99	2,31	2,07	10,081	0,000	L-P C-P NZ-P
Sumienność	1,82	1,84	1,80	1,75	1,90	3,020	0,029	P-NZ
pracowity	1,71	1,70	1,74	1,65	1,76	1,184	0,315	-
konsekwentny	2,16	2,23	2,09	2,06	2,27	3,289	0,02	P-NZ
odpowiedzialny	1,60	1,58	1,58	1,54	1,67	1,667	0,172	-
Otwartość/Intelekt	2,39	2,31	2,38	1,75	2,47	1,928	0,123	-
ambitny	2,01	1,95	1,99	1,99	2,11	1,636	0,179	-
wszechstronny	2,56	2,49	2,54	2,57	2,62	,803	0,492	-
twórczy	2,60	2,50	2,63	2,60	2,68	1,432	0,232	-

¹ Test Gamesa-Howella; NZ=nie wiem/nie mam zdania. IM WYŻSZA ŚREDNIA, TYM NIŻSZE NATĘŻENIE CECHY

W analizie porównawczej profili osobowości respondentów deklarujących odmienne preferencje ideologiczne uwzględniono cztery podgrupy: osób o poglądach lewicowych, centrystycznych, prawicowych oraz osób, które nie określiły swych preferencji. Różnice w natężeniu cech cząstkowych oraz ich sum (czynników) określano przy pomocy analizy wariancji. Następnie stosowano test post-hoc (Gamesa-Howella) dla porównań parami aby określić, które z analizowanych grup różnią się w sposób istotny (por. Tabela 1). Znalezione istotne statystycznie różnice między grupami dla czynnika

Ugodowość i wszystkich tworzących go cech (ugodowy, ustepliwy, tolerancyjny), dla czynnika Ekstrawersja i dwóch spośród tworzących go cech (aktywny, przedsiębiorczy), dla czynnika Sumienność i jednej z tworzących go cech (konsekwentny) oraz dla cechy cząstkowej zdecydowany, będącej elementem Emocjonalności. W przypadku dwóch czynników (Uczciwość i Intelpekt/Otwartość) nie zanotowano żadnych statystycznie istotnych różnic między grupami.

Różnice w zakresie **Ugodowości** są najwyraźniejsze, dotyczą bowiem wszystkich jej składowych. Najniższy poziom ugodowości deklarują respondenci o orientacji prawicowej, różniąc się w tym względzie istotnie od pozostałych trzech grup (centrum, lewica i niezdecydowani). Wyraźne są także różnice w natężeniu **Ekstrawersji**, przy czym w tym przypadku wyróżniają się respondenci lewicowi, którzy są najbardziej ekstrawertywni (aktywni i przedsiębiorczy), a różnica ta zyskuje statystyczną istotność w porównaniu z najmniej ekstrawertywną grupą – osób niezdecydowanych. Natomiast w przypadku **Sumienności** (konsekwentny) różnica dotyczy dwóch grup: o orientacji prawicowej (stosunkowo wyższa Sumienność) oraz niezdecydowanych. Dodatkowo zaobserwowano różnicę w natężeniu cechy zdecydowany: osoby, które nie określiły swej identyfikacji ideologicznej prezentowały relatywnie niższy poziom tej cechy w porównaniu z osobami deklarującymi identyfikację prawicową i lewicową.

Reasumując, osoby o prawicowej identyfikacji ideologicznej cechował niższy poziom Ugodowości i wyższy Sumienności, co jest zgodne z wynikami dotychczasowych badań. Z kolei osoby, które nie określiły swych preferencji ideologicznych cechuje najniższa Ekstrawersja (w aspekcie aktywności i przedsiębiorczości) oraz niższy poziom zdecydowania.

W grupie badanej brak jest typowego zróżnicowania wyborców o odmiennej orientacji ideologicznej w zakresie Intelpektu/Otwartości. Jedną z przyczyn takiego wyniku może być specyfika użytego narzędzia badawczego. Przymiotniki (wybrane ze względu na kryterium możliwości zastosowania do opisu partii politycznych) nie opisują tego aspektu Otwartości/Intelpektu, który lepiej oddaje opór wobec zmian, charakterystyczny dla ideologii prawicowej. Przymiotniki te odnoszą się do drugiego aspektu tego czynnika, który w poprzednich badaniach wykazywał słabszy związek z preferowaną ideologią [Hirsh i in., 2010: 662].

Preferencje polityczne a osobowość

W porównaniu profili osobowości respondentów deklarujących odmienne preferencje polityczne uwzględniono siedem podgrup, które stanowiły elektoraty: Platformy Obywatelskiej, Polskiego Stronnictwa Ludowego, Prawa i Sprawiedliwości, Ruchu Palikota, Sojuszu Lewicy Demokratycznej, wszystkich pozostałych partii, oraz dodatkowo grupa osób deklarująca absencję wyborczą. Profile cech osobowości dla powyższych grup wraz z wynikami analizy wariacji i testu post-hoc zaprezentowano w Tabeli 2. Istotne różnice pomiędzy analizowanymi grupami zaobserwowano dla wszystkich sześciu czynników osobowości i trzynastu cech cząstkowych. W przypadku Ekstrawersji i Intelpektu/Otwartości różnice dotyczyły wszystkich składowych, w przypadku Ugodowości – jednej składowej, natomiast w obrębie Uczciwości, Emocjonalności i Sumienności istotne różnice zaobserwowano w każdym przypadku dla dwóch spośród trzech cech cząstkowych. Ze względu na dużą liczbę zależności opisywane będą przede wszystkim różnice dotyczące czynników.

Relatywnie najwyższe oceny Uczciwości i Sumienności wyróżniały wyborców PiS. Grupa ta oceniała się na wymiarze **Uczciwość** istotnie wyżej niż zwolennicy RP, a na wymiarze **Sumienność** istotnie wyżej niż niegłosujący i zwolennicy innych partii. Także elektorat PO oceniał swą Sumienność istotnie wyżej niż osoby wybierające opcję „inna partia”. Z kolei w ocenach **Ugodowości** zwolennicy PiS osiągnęli relatywnie najniższe wyniki głównie za sprawą cechy cząstkowej tolerancyjny. Grupę tę cechuje istotnie niższa tolerancyjność w porównaniu ze wszystkimi pozostałymi grupami (z wyjątkiem wyborców PSL). W zakresie czynnika Ugodowość elektorat PiS różni się istotnie w stosunku do wyborców PO i SLD, prezentujących relatywnie najwyższą ugodowość.

Najwyższe oceny **Emocjonalności**, na którą składają się cechy: waleczny, nieugięty, zdecydowany, zaobserwowano w grupie wyborców RP (także w odniesieniu do wszystkich cech cząstkowych). Istotnie wyższe oceny Emocjonalności różniły tę grupę od osób niegłosujących i od wyborców PO – grup z relatywnie najniższymi wynikami. Natomiast w przypadku **Ekstrawersji** (aktywny, przedsiębiorczy, komunikatywny), także najwyższej ocenianej przez zwolenników RP, istotna statystycznie różnica uwidoczniła się w porównaniu z wyborcami PiS, PSL i niegłosującymi. Wyborcy PO, podobnie jak zwolennicy RP, prezentowali się jako relatywnie bardziej ekstrawertywni, jednak istotna różnica ocen była widoczna jedynie w zestawieniu z najmniej ekstrawertywną grupą – osobami deklarującymi absencję wyborczą.

Tabela 2. Wyniki analizy wariancji i testu post-hoc dla cech i czynników osobowości w podgrupach różniących się preferencjami politycznymi

Czynniki i cechy osobowości	Średnia							ANOVA (df=6)		Post-hoc ¹
	PO N=247	PSL N=76	PiS N=228	RP N=64	SLD N=108	Inna partia N=110	Nie głosował(a) bym N=255	F	p	
Uczciwość	1,86	1,92	1,73	2,00	1,84	1,88	1,84	2,347	0,029	PiS-RP
uczciwy	1,57	1,68	1,47	1,70	1,66	1,71	1,6	2,330	0,031	PiS-IP*
bezinteresowny	2,28	2,35	2,10	2,48	2,06	2,19	2,23	2,390	0,027	RP-PiS* RP-SLD*
prawdomówny	1,73	1,72	1,62	1,83	1,81	1,74	1,71	1,333	0,239	-
Emocjonalność	2,51	2,44	2,36	2,12	2,45	2,37	2,55	3,406	0,002	RP-PO RP-NG
waleczny	2,66	2,59	2,49	2,12	2,59	2,47	2,65	2,854	0,009	RP-PO, RP-NG
nieugięty	2,87	2,63	2,66	2,50	2,74	2,56	2,84	2,385	0,027	-
zdecydowany	1,99	2,10	1,94	1,75	2,02	2,09	2,15	2,543	0,019	RP-NG
Ekstrawersja	2,04	2,25	2,21	1,93	2,12	2,13	2,27	4,074	0,000	PO-NG RP-NG RP-PiS* RP-PSL*
aktywny	1,98	2,29	2,21	1,92	2,04	2,04	2,28	3,658	0,001	RP-NG* PO-NG
przedsiębiorczy	2,35	2,48	2,43	2,30	2,44	2,45	2,63	2,143	0,046	PO-NG, RP-NG*
komunikatywny	1,80	1,97	1,99	1,58	1,87	1,89	1,90	2,856	0,009	RP-PiS
Ugodowość	2,34	2,41	2,61	2,39	2,31	2,37	2,46	3,057	0,006	PiS-PO PiS-SLD
ugodowy	2,32	2,33	2,54	2,44	2,22	2,82	2,37	1,657	0,128	-
ustępliwy	2,76	2,78	2,89	2,97	2,8	2,78	2,87	1,629	0,707	-
tolerancyjny	1,92	2,12	2,89	1,77	1,93	2,06	2,14	7,340	0,000	PiS-PO PiS-IP PiS-RP PiS-SLD PiS-NG
Sumienność	1,77	1,82	1,70	1,82	1,83	1,97	1,89	3,416	0,002	PiS-IP PiS-NG PO-IP*
pracowity	1,68	1,74	1,57	1,83	1,61	1,92	1,77	3,711	0,001	IP-PiS IP-SLD NG-PiS
konsekwentny	2,06	2,12	2,07	2,09	2,32	2,22	2,26	1,945	0,071	-
odpowiedzialny	1,57	1,60	1,47	1,55	1,55	1,80	1,65	2,896	0,008	PiS-IP PiS-NG*

Czynniki i cechy osobowości	Średnia							ANOVA (df=6)		Post-hoc ¹
	PO N=247	PSL N=76	PiS N=228	RP N=64	SLD N=108	Inna partia N=110	Nie głosował(a) bym N=255	F	p	
Otwartość/ Intelekt	2,30	2,49	2,43	2,17	2,40	2,24	2,52	3,720	0,001	NG-PO NG-IP NG-RP
ambitny	1,84	2,21	2,00	1,84	2,00	1,95	2,18	4,349	0,000	PO-PSL PO-NG RP-NG*
wszecznony	2,59	2,49	2,43	2,20	2,66	2,48	2,66	2,322	0,031	RP-NG
twórczy	2,48	2,82	2,74	2,48	2,55	2,28	2,72	4,174	0,000	IP-PSL IP-PiS IP-NG

*p<0,1

¹ Test Gamesa-Howella; IP=inna partia, NG=nie głosował(a)by. IM WYŻSZA ŚREDNIA, TYM NIŻSZE NATĘŻENIE CECHY

Czynnik **Intelekt/Otwartość** różnicował grupy: niegłosujących (najniższy wynik) oraz zwolenników PO, RP i innej partii. Jednak w przypadku każdej z cech cząstkowych wzór zależności był odmienny. Cecha ambitny uzyskała najwyższe oceny w grupie wyborców PO i RP, „wszechstronny” – u wyborców RP, a „twórczy” – w grupie wybierającej inną partię. W najmniejszym stopniu cechą „twórczy” przypisywali sobie zwolennicy PSL, PiS i niegłosujący.

Opisane wyżej różnice nie są duże, są one jednak statystycznie istotne. Na ich podstawie można zbudować uśrednione profile osobowości elektoratów partii politycznych. Zwolennicy **Prawa i Sprawiedliwości** opisują się jako ludzie uczciwi i bezinteresowni (Uczciwość), pracowici i odpowiedzialni (Sumienność), lecz także mniej tolerancyjni, mniej ekstrawertywni i mniej twórczy. Profil PiS wydaje się zgodny z opisywanym w literaturze zestawem cech wyborcy prawicowego. Wysoka deklarowana uczciwość może być rozpatrywana jako przejaw poszanowania dla tradycyjnych wartości. Wyborców **Polskiego Stronnictwa Ludowego** cechuje również niska jak u zwolenników PiS tolerancyjność, twórczość i Ekstrawersja, jednak nie wyróżniają się na tle pozostałych elektoratów ocenami cech związanych z Uczciwością i Sumiennością. Elektorat **Platformy Obywatelskiej** stanowią osoby sumienne, tolerancyjne, ambitne, aktywne i przedsiębiorcze. Grupę tę łączy z wyborcami PiS relatywnie wyższa deklarowana Sumienność. Z kolei pod względem innych cech (najwyższa tolerancyjność i relatywnie wyższa ekstrawertywność

zwolenników PO) można te grupy uznać za przeciwstawne. Wyborcy PO są podobni do zwolenników RP pod względem aktywności i przedsiębiorczości, tolerancyjności i ambicji, są jednak mniej od nich waleczni. Grupę popierającą **Ruch Palikota** cechuje ogólnie najniższa uczciwość (i bezinteresowność), oraz najwyższe – w porównaniu z pozostałymi grupami – waleczność i zdecydowanie (wymiar Emocjonalność), aktywność, przedsiębiorczość i komunikatywność (wymiar Ekstrawersja), tolerancyjność, a także ambicja i wszechstronność (wymiar Otwartość/Intelekt). Przebadana grupa wyborców RP jest stosunkowo niewielka (64 osoby), lecz bardzo wyrazista. Z kolei wyborców **Sojuszu Lewicy Demokratycznej** wyróżnia bezinteresowność, ogólna ugodowość, tolerancyjność i pracowitość.

Wyborców deklarujących głosowanie na **inną partię** cechowała pewna odrębność, mimo że nie tworzą oni grupy homogenicznej pod względem preferencji politycznych. Członkowie tej grupy opisywali się jako osoby najmniej uczciwe oraz najmniej pracowite i najmniej odpowiedzialne (Sumienność), jednak najbardziej twórcze. Osoby deklarujące **absencję wyborczą** tworzyły grupę o wysoce specyficznych cechach: najniższej waleczności i zdecydowaniu (Emocjonalność), niskiej aktywności i przedsiębiorczości (Ekstrawersja), mniejszej ambicji, wszechstronności i twórczości (Otwartość/Intelekt).

Podsumowanie

Jednym ze skutków personalizacji polityki jest wzrastające zainteresowanie badaniami opisującymi związki osobowości wyborców z ich preferencjami ideologicznymi i politycznymi. Większość współczesnych badań tego typu wykorzystuje czynnikowe modele osobowości, które umożliwiają tworzenie profili cech niższego i wyższego rzędu. W referowanym badaniu zastosowano podejście leksykalne do badań, co umożliwiło analizę różnic pomiędzy grupami pod względem pojedynczych cech i ich wiązek – sześciu wymiarów (czynników) osobowości.

Porównanie profili osobowości grup osób deklarujących odmienne preferencje ideologiczne uwidocznilo różnice dotyczące trzech czynników. Niższa Ugodowość i wyższa Sumienność wyróżniała wyborców prawicowych, co jest zgodne z wynikami innych badań. Niższa Ekstrawersja (aktywność i przedsiębiorczość) cechowała osoby, które nie były w stanie określić swych preferencji ideologicznych. Z kolei w zakresie Intelaktu/Otwartości, czynnika uważanego za najważniejszy dla różnicowania osób o lewicowej lub prawicowej orientacji, różnic nie zaobserwowano. Generalnie różnice między analizowanymi grupami były niewielkie a grupa osób o orientacji centrowej nie wykazywała wyraźnej odrębności, pod względem niektórych cech (Ugodowość,

tolerancyjność) plasując się bliżej grupy deklarującej lewicowość. Ze względu na specyfikę znaczenia pojęć lewica-prawica w Polsce [por. Wojtasik 2011] można spodziewać się odmienności w wynikach badań elektoratu odwołujących się do tych kategorii, w porównaniu z danymi pochodzącymi z demokracji zachodnich.

Porównanie profili osobowości grup o odmiennych preferencjach politycznych wykazało większe zróżnicowanie. Elektorat dwóch dominujących obecnie partii prawicowych łączy jedynie relatywnie wyższa Sumienność. Pozostałe cechy wyborców Prawa i Sprawiedliwości są charakterystyczne dla partii prawicowych, natomiast cechy zwolenników Platformy Obywatelskiej – dla partii lewicowych. Elektorat Polskiego Stronnictwa Ludowego przejawia charakterystyczne dla partii prawicowej cechy (niskie: tolerancyjność, twórczość, ambicja), które raczej nie należą do szczególnie pożądanых, czemu jednak nie towarzyszy (jak w przypadku wyborców PiS) nasilenie cech uważanych za zalety (Uczciwość, Sumienność). Grupą prezentującą bardzo specyficzny profil cech są wyborcy Ruchu Palikota: najbardziej waleczni, zdecydowani, aktywni i przedsiębiorczy, tolerancyjni, ambitni i wszechstronni, a przy tym z niższymi wynikami w wymiarze Uczciwość. Osoby chcące oddać swój głos na Sojusz Lewicy Demokratycznej łączy grupa cech sprawiająca wrażenie spójnej całości, a wyrażająca pewną „łagodność” charakteru: bezinteresowność, ugodowość, tolerancyjność i pracowitość.

Zmiany w obrębie polskiej sceny politycznej i przepływy elektoratów sprawiają, że trudno jest zakładać stałość profili osobowości zwolenników poszczególnych partii politycznych. Mimo to, wymienione profile mogą być pomocne w zrozumieniu, dlaczego przekaz kierowany przez ugrupowania do swych obecnych i potencjalnych zwolenników jest akceptowany przez tę właśnie grupę w danym przedziale czasowym. W świetle wyników referowanych badań, poszukujących osobowościowych różnic pomiędzy grupami wyborców, wyróżnianie orientacji centrowej nie znajduje poparcia – grupy osób deklarujących taką identyfikację ideologiczną nie odróżnia od pozostałych grup żadna z uwzględnionych w badaniu cech osobowości.

Bibliografia:

- Ashton Michael C., Lee Kibeom (2007), *Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure*, „Personality and Social Psychology Review”, 11, ss. 150-166.
- Barbaranelli Claudio, Caprara, Gian Vittorio, Vecchione Michele, Fraley Chris R. (2007), *Voters' personality traits in presidential elections*, „Personality and Individual Differences”, 42, ss. 1199-1208.

- Caprara Gian Vittorio, Barbaranelli Claudio, Zimbardo Philip G. (1999), *Personality profiles and political parties*, „Political Psychology“, 20, ss. 175-197.
- Caprara Gian Vittorio, Schwartz Schalom H., Capanna Cristina, Vecchione Michele, Barbaranelli Claudio (2006), *Personality and politics: Traits, values, and political orientation*, „Political Psychology“, 27, ss. 1-28.
- Caprara Gian Vittorio, Zimbardo Philip G. (2004), *Personalizing politics*, „American Psychologist“, 59, ss. 581-594.
- Carney Dana R., Jost John T., Gosling Samuel D., Potter Jeff (2008), *The secret lives of liberals and conservatives: Personality profiles, interaction styles, and the things they leave behind*, „Political Psychology“, 29 (6), ss. 807-840.
- Chirumbolo Antonio, Leone Luigi (2010), *Personality and politics: The role of the HEXACO model of personality in predicting ideology and voting*, „Personality and Individual Differences“, 49, ss. 43-49.
- Costa Paul T., McCrae Robert R. (2005), *Osobowość dorosłego człowieka*, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Goldberg Lewis R. (1992), *The development of markers for the Big-Five factor structure*, „Psychological Assessment“, 4, ss. 26-42.
- Hirsh Jacob B., DeYoung Colin G., Xu Xiaowen, Peterson Jordan B. (2010), *Compassionate liberals and polite conservatives: Associations of Agreeableness with political ideology and moral values*, „Personality and Social Psychology Bulletin“, 36 (5), ss. 655-664.
- Jost John T. (2006), *The end of the end of ideology*, „American Psychologist“, 61, ss. 651-670.
- Jost John T., Federico Christopher M., Napier Jaime L. (2009), *Political ideology: Its structure, functions, and elective affinities*, „Annual Review of Psychology“, 60, ss. 307-337.
- Kossowska Małgorzata, Van Hiel Alain (2000), *The relationship between Openness to experience and political ideology*, „Personality and Individual Differences“, 28, ss. 741-751.
- Leone Luigi, Chirumbolo Antonio, Desimoni Marta (2012), *The impact of HEXACO personality model in predicting socio-political attitudes: The moderating role of interest in politics*, „Personality and Individual Differences“, 52, ss. 416-421.
- McCrae Robert R. (1996), *Social consequences of experiential openness*, „Psychological Bulletin“, 120, ss. 323-337.
- McCrae Robert R., Costa Paul T. (2008), *A five-factor theory of personality*, [w:] O.P. John, R.W. Robins, L.A. Pervin, *Handbook of personality: Theory and research*, (pp. 159-181), New York: Guilford.
- Pervin Lawrence A., John Olivier P. (2002), *Osobowość. Teoria i badania*, Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Rentfrow Peter J., Jost John T., Gosling Samuel D., Potter Jeffrey (2009), *Statewide differences in personality predict voting patterns in 1996-2004 U.S. presidential elections*, [w:] J.T. Jost, A.C. Kay, H. Thorisdottir (red.), *Social and psychological bases of ideology and system justification*, ss. 314-350, Oxford: University Press.
- Riemann Rainer, Grubich Claudia, Hempel Susanne, Mergl Susanne, Richter Manfred (1993), *Personality and attitudes towards current political topics*, „Personality and Individual Differences“, 15, ss. 313-321.
- Schoen Harald, Schumann Siegfried (2007), *Personality traits, partisan attitudes, and voting behavior: Evidence from Germany*, „Political Psychology“, 28, ss. 471-498.
- Strelau Jan, Zawadzki Bogdan (2006), *Psychologia różnic indywidualnych*, [w:] J. Strelau, D. Doliński, *Psychologia. Podręcznik akademicki* (ss. 765-846), Gdańsk: GWP.
- Szarota Piotr, Ashton Michael C., Lee Kibeom (2007), *Taxonomy and structure of the Polish personality lexicon*, „European Journal of Personality“, 21, ss. 823-852.

- Turska-Kawa Agnieszka (2010), *Psychologiczne uwarunkowania zachowań wyborczych*, „Preferencje Polityczne“ 1/2010, ss. 101-122.
- Turska-Kawa Agnieszka (2011), *Osobowościowe predykatory zachowań wyborczych. Rozważania w kontekście modelu „Wielkiej Piątki”*, „Preferencje Polityczne“, 2/2011, ss. 165-186.
- Wojtasik Waldemar (2011), *Lewica i prawica w Polsce. Aspekty społeczno-ekonomiczne*, Sosnowiec: Humanitas Oficyna Wydawnicza.
- Zetter Ingo, Hiblig Benjamin E., Haubrich Julia (2011), *Altruism at the ballots: Predicting political attitudes and behavior*, „Journal of Research in Personality“, 45, ss. 130-133.
- Zettler Ingo, Hiblig Benjamin E. (2010), *Attitudes of the selfless: Explaining political orientation with altruism*, „Personality and Individual Differences“, 48, ss. 338-342.